

Driekoningen in detail

Driekoningen is veruit de meest gekende bedelzangtraditie. Tot het einde van de 19de eeuw was dit immaterieel erfgoed alom aanwezig in katholiek Europa en ver daar buiten. In sommige streken leeft het Driekoningen zingen zeer sterk, op andere plaatsen is het praktisch uitgestorven. Tegenwoordig wordt er gezongen van Portugal tot Polen, van Peru tot Polynesië zij het niet overall evenveel. De vieringen rond het Driekoningenfeest zijn rijk en divers. Doorheen de eeuwen hebben zij zich versmolten met de gebruiken en gewoontes die eigen zijn aan de specifieke cultuur waarin zij zijn opgenomen. Zo tonen de verschillende festiviteiten rond Driekoningen in de voormalige (katholieke) kolonies van Spanje en Portugal dezelfde parallellen. Toch wordt de feestdag in elk land op zijn eigen, unieke manier gevierd.

Onderstaande hoofdstukken bieden een algemene introductie tot deze thematiek. De focus gaat uit naar het bedelzingen op en rond 6 januari. De historische en hedendaagse aanwezigheid van sterzangers in de k.ERF regio is het voornaamste vertrekpunt van deze tekst. Hiermee streven we geen volledigheid na. Zoals eerder werd aangehaald is het gamma aan Driekoningenvieringen rijk en divers. Het zou van weinig respect getuigen om deze verscheidenheid te veralgemenen in één samenvatting. Immaterieel erfgoed haalt juist zijn kracht uit zijn dynamisch karakter. En dit karakter valt moeilijk te vertalen op papier. De echte waarde van deze tradities en gebruiken schuilt in zijn beleving, niet in zijn beschrijving.

Herkomst en Geschiedenis

1. 6 januari, feest van de Epifanie

Driekoningen, de openbaring van de Heer, of het feest van de Epifanie is in eerste instantie een religieuze viering die de bekendmaking van het Christuskind aan de wereld herdenkt. Dit feest vindt plaats op 6 januari, exact 12 dagen na de geboorte van Jezus. In de volksmond krijgt Driekoningen dan ook vaak de naam Dertiendag. Met het feest van de Epifanie eindigt de periode van de christelijke wintervieringen.

Door de eeuwen heen hebben de drie koningen menig volk geïnspireerd. Het uitgebreide spectrum aan bestaande of uitgestorven rituelen en gebruiken rond het feest van de Epifanie is onuitputbaar. Doch is het opmerkelijk dat deze veelheid aan tradities ontstaan is uit slechts één bron, de Bijbel. Van alle evangelisten is Mattheus de enige die de komst van de wijzen beschrijft (Mat 2: 1-12):

“[1] Toen Jezus geboren was in Betlehem in Judea, ten tijde van koning Herodes, kwamen er uit het Oosten magiërs in Jeruzalem aan. [2] Ze vroegen: ‘Waar is de pasgeboren koning van de Joden? Want wij hebben zijn ster zien opkomen en wij zijn gekomen om Hem te huldigen.’ [3] Toen koning Herodes hiervan hoorde, schrok hij, en heel Jeruzalem met hem. [4] Hij riep alle hogepriesters en schriftgeleerden van het volk samen en wilde van hen weten waar de Messias geboren zou worden. [5] Ze zeiden hem: ‘In Betlehem in Judea. Want zo staat het geschreven bij de profet: [6] Betlehem, land van Juda, u bent zeker niet de minste onder de leiders van Juda, want uit u zal een leider voortkomen, die herder zal zijn van mijn volk Israël.’ [7] Toen riep Herodes de magiërs in stilte bij zich en vroeg nauwkeurig naar de tijd waarop de ster verschenen was. [8] Hij stuurde hen naar Betlehem met de woorden: ‘Ga een nauwkeurig onderzoek instellen naar het kind. Wanneer u het gevonden hebt, laat het mij dan weten; dan kan ook ik het gaan huldigen.’ [9] Toen ze de koning aanhoord hadden, gingen ze weg. Opeens ging de ster die ze hadden zien opkomen voor hen uit, tot ze bleef staan boven de plaats waar het kind was. [10] Toen ze de ster zagen, werden ze met buitengewoon grote vreugde vervuld. [11] Ze gingen het huis binnen en zagen het kind met zijn moeder Maria. Ze vielen op hun knieën en huldigden het. Ze haalden hun schatten tevoorschijn en gaven Hem goud, wierook en mirre als geschenk. [12] En omdat ze in een droom gewaarschuwd waren om niet naar Herodes terug te keren, namen ze de wijk en gingen ze langs een andere weg naar hun land terug.”¹

Hierbij rept Mattheus geen woord over wie of met hoeveel ze zijn. Daarnaast zijn het volgens hem al zeker geen koningen maar magiërs/wijzen (Magoi). Het “Nachleben” van het verhaal heeft er voor gezorgd dat de hele historie werd vervormd, aangespekt en aangedikt. Magiërs werden koningen, ze waren uiteindelijk met drie (naar het aantal geschenken dat ze gaven) en kregen de namen Caspar, Melchior en Balthasar. Zij kwamen uit de (toen gekende) windhoeken, Europa, Afrika en Azië. Het is wel niet even duidelijk wie juist waar vandaan kwam. Ook stellen ze alle drie verschillende stadia uit het menselijk leven voor: jonge twintiger, robuuste veertiger en wijze zestiger.

De populariteit van de heilige drie koningen is tijdens de vroege middeleeuwen gestaag gegroeid. Volgens de overlevering zou Helena, de moeder van keizer Constantijn de Grote, de relieken van de 3 koningen ontdekt hebben in Palestina. Al in 344 zouden deze stoffelijke resten zich in Milaan bevonden hebben waar zij sindsdien vereerd werden. Dit is slechts een hypothese

¹ Willibrordvertaling.

aangezien de eerste schriftelijke vermelding van de aanwezigheid van deze relikwieën in Milaan dateert van de twaalfde eeuw. Desondanks is dit interessante informatie omdat het getuigt van een cultus rond de relikwieën. Deze overblijfselen werden gezien als de authentieke stoffelijke resten van de magische drie koningen. De verering rond de drie koningen kwam in Noord-Europa op gang wanneer keizer Barbarossa in 1164 besliste om de relikwieën te verplaatsen naar de Domkerk in Keulen. Daar werden zij geplaatst in een prachtige gouden relikwieschrijn dat vandaag nog bezichtigd kan worden.

Als reizende wijzen werden zij al snel uitgeroepen tot patroonheiligen van alle lieden die een (vaak gevaarlijke) tocht ondergingen. Handelaars, kooplui en pelgrims konden dan in de dom van Keulen een zegening ontvangen die een voorspoedige reis garandeerde. Dat zo'n zegening onmisbaar was voor eenieder die een langdurige tocht wou ondernemen, kunnen we afleiden uit de vele pelgrimsinsignes met het motief van de Driekoningen die teruggevonden zijn uit deze periode. Deze werden aangebracht op de kledij, als geluksbrenger die een voorspoedige reis verzekerde. De pelgrimage rond de drie koningen maakte van hen befaamde heiligen met een wijdverspreide verering. De veertiende eeuwse monnik Johannes van Hildesheim maakte een belangrijke bijdrage tot deze cultus door het schrijven van een *vitae* rond de koningen. In zijn *Historia trium regum* verhaald Johannes van Hildesheim over de legendarische herkomst van Oosterse wijzen. Het werk wordt als belangrijk geacht omdat het de concrete levensgeschiedenis van de heiligen vertelt zonder alleen de Bijbel als inspiratiebron te nemen. Het maakte van de drie koningen échte historische figuren met een gewichtige plaats binnen de katholieke heilsgeschiedenis.

Voorgaande informatie geeft ons al een inzicht op de heiligencultus rond de personages van de drie koningen. Een ander deelaspect van de Driekoningenfestiviteiten is de feitelijke vieringen op zes januari zelf. Het feest van de Epifanie is het sluitstuk van de kerstcyclus. Traditioneel gaat dat gepaard met uitvoerige misdiensten. In de middeleeuwen ontwikkelde zich het gebruik om verschillende scènes uit het kerstverhaal visueel voor te stellen. Dit gebeurde aan de hand van toneelstukken die in de kerk werden uitgevoerd. Op deze manier kon de ongeletterde bevolking mee genieten van het kerstgebeuren. Sommige van deze uitvoeringen waren doorheen de jaren echte spektakelstukken geworden met heuse kerststallen als decorstukken, neerdalende Engelen uit de gewelven van de kerk en levende dieren als figuranten. Deze vorm van volksdevotie kwam gevaarlijk dicht bij idolatrie en werd snel uit de kerken geweerd. De toneelspelers stonden letterlijk op straat en moesten hun stukken op een andere manier tonen. Om hun stukken aan de

man te brengen gingen zij van deur tot deur om een verkorte versie te spelen. Vaak wordt hiermee de geboorte van het eerste sterzingen aangeduid. Deze hypothese baseert zich echter op te weinig op te weinig bronnenmateriaal en moet met een korrel zout genomen worden. Wel kan gezegd worden dat de christelijke kerstspelen de sterzingers mogelijk beïnvloed hebben.

Waar tegenwoordig Driekoningen voornamelijk op de straten gevierd wordt, was het feest in eerste instantie een gebeuren dat zich binnenshuis voltrok. Na een speciale kerkdienst kwamen families op 6 januari samen om een dag van feest vieren in te zetten. Die bestond uit een royale drink- en braspartij waar jong en oud rond een goed gedekte tafel plaatsnamen. Het hoogtepunt was ongetwijfeld de koningsloting. In een typische Driekoningentaart werd een boon verstoppt. Degene die de boon uit de taart wist te vissen werd voor een dag koning en werd op zijn wenken bediend. Het Driekoningengebak zelf is streekgebonden en kun je in alle maten en vormen terugvinden.

Naast de boon in de taart was nog een andere manier om tot koning gekroond te worden: de koningsbrief. Een blad papier met daarop een reeks personages werd verknipt en willekeurig verdeeld onder de tafelenodigden. Bij elk personage paste een functie, zo kon de koningen bevelen geven, moest de zot de gasten entertainen, de kok eten maken.... De oudst bewaarde koningsbrief dateert van de 16de eeuw maar sporen van deze traditie zijn al terug te vinden in geschriften van de 13de eeuw. Het volledige concept van de koningsbrief past in de reeks van populaire gebruiken waar traditionele hiërarchische structuren door elkaar geschud worden. Dat de loting ook gekend was in de Kempen blijkt uit het feit dat de uitgeverij Brepols meermaals koningsbrieven in productie bracht. Deze traditie verdween uiteindelijk in de loop van de 19de eeuw toen het Driekoningenfeest zich naar buiten begon te verplaatsen.

Een ander gebruik dat de tand des tijds niet doorstond is het Kaarsjesspringen. Kinderen plaatsten drie kaarsjes op de grond (1 werd vaak zwart geverft). Daarna gingen ze in een kring rond de kaarsen staan en moesten ze een voor een over de kaarsen springen, zonder deze te doven. Vaak ging dit gepaard met het zingen van een lied dat overeenstemt met dat van “Kaarsje in Lantaarn”.

In Wallonië en de Oostkantons werden vroeger ook de huizen gezegend. Na het sterzingen werden de letters C M B en het jaartal aangebracht bovenaan de deur. De spreuk zou staan voor Caspar, Melchior en Balthasar, de drie koningen of voor Christus Mansionem Benedicat, Christus zegene dit huis. Dit gebeurde met een gewijd krijtje. Dit gebruik is praktisch overal uitgestorven

met uitzondering van de rurale gebieden in Polen en de Baltische staten waar deze traditie levend wordt gehouden.

Hoe het Driekoningenfeest van een familiegelegenheid of misviering naar een bedelzangtraditie is geëvolueerd, is niet direct duidelijk. Historici zijn het oneens over de oorsprong van het “rondgaan met de ster”. Wat wel geweten is, is dat de eerste bronnen die een soortgelijke optocht beschrijven afkomstig zijn uit het einde van de 15de, begin van de 16de eeuw. Ten Noorden van de Alpen gingen groepjes jongeren of volwassenen al zingend van deur tot deur, bedelend om het “godsdeel”. Dit is het gedeelte dat voorzien werd voor de armenbedeling. Het godsdeel kon letterlijk van alles zijn, eten, geld maar ook kledij, voorwerpen of een zegening. Alles met enige waarde vond op deze manier zijn weg naar de armen. Het Driekoningen zingen was op dit punt in de geschiedenis voornamelijk een zaak voor de minder gegoede bevolking. Het rondgaan was voor hen geen recreatie maar vaak bittere noodzaak om de strenge winter te doorkomen.

Het liedjesrepertorium was voornamelijk religieus van aard. De oudste kernen van de tekst zijn al terug te vinden in Mariale wiegeliedereren. Vanaf 1577 verschijnen de eerste sterliederen in gedrukte versie. Bijna gelijktijdig volgen ook de eerste voorstellingen van bedelzangers in de kunsten. Vooral uit de Nederlanden zijn er schilderijen, tekeningen, prenten en gravures terug te vinden. Zelfs Rembrandt bracht de zangers in beeld. Naar mate de traditie groeide, breidde het zangrepertoire zich uit. Driekoningen zingen doorstond min of meer de Franse Revolutie en groeide in populariteit tijdens de katholieke heropleving van de 19de eeuw. Ondertussen was de traditie wel verkinderlijkt. Volwassenen waren eerder uit het straatbeeld verdwenen en kinderen namen de rol van zangers over. Voor wat snoep of geld liepen kleine groepjes heel de dag al zingend door het winterse weer. 6 januari was trouwens tot 1965 (Vaticanum II) een officiële feestdag waardoor kinderen zich een dag niet achter de schoolbanken moesten bevinden. In sommige katholieke landen, bijvoorbeeld Polen, is deze feestdag gebleven.

Bij de traditie “sterzingen” moet een belangrijke voetnoot gemaakt worden. Het is pas recent dat we de komst van de Driekoningenzangers met hun ster zijn gaan verbinden met de specifieke datum 6 januari. Tot net na de tweede wereldoorlog golden er geen echte beperkingen wat de dag van het zingen betreft. Het was normaal dat de volwassenen of kinderen tijdens de 12 heilige dagen, de periode tussen kerstmis en Driekoningen, de deur uit gingen. Deze tijdsspanne kende vele feestdagen, kerstavond, kerstdag, Onnozele kinderdag, Sint Silvester, Nieuwjaar,...Kinderen hadden geen school wat hen uitgebreid de kans gaf om rond te gaan. Het

pas vanaf de jaren 1950 dat er vastgehouden werd aan 6 januari als zangdatum. Een belangrijk gevolg hiervan is dat het zangrepertoire sterk werd ingeperkt. Het was nu eenmaal de gewoonte om ook kerstliederen of nieuwjaarswensen te zingen tijdens de sterrentocht. Opnieuw moet hierbij vermeld worden dat de zangdata streekgebonden bepaald zijn. Zo gaan ze vandaag nog altijd op 5 januari zingen in Retie, in plaats van 6 januari.

Driekoningen in de k.ERF regio

1. Driekoningen vroeger

Over de exacte ontstaansgeschiedenis van het bedelzingen in de Antwerpse Zuiderkempen is niets concreet geweten. Dit hoeft echter niet te verbazen. Zoals dat wel meer gebeurt bij immaterieel cultureel erfgoed zijn vragen naar de oorsprong moeilijk, haast onmogelijk op te lossen. Sporen over het bestaan van bedelzingen in onze streken zijn wel terug te vinden. Meestal wordt bedelzingen vermeld in negatieve zin. Zo wordt in 1772 het Nieuwjaarszingen te Turnhout bij wet verboden omdat het bedelen zou aanmoedigen onder de bevolking. Een andere, oudere vermelding stamt uit Olen. Daar beslisten de schepenen in 1662 om maatregelen te treffen tegen de zangers en vagenbonden. De graanprijs was zodanig gestegen dat het bedelen van brood op de feestdagen per ordonnantie verboden werd:

.... Te gaen om nieuwe jaer, noch op den avond noch op den dach van 't toecomende jaer 1663, op penne van 3 gl. [gulden], te verhalen op de ouders, de meesters der kinderen oft jongens tselve doende...²

Ook degene die iets gaf aan de zangers werd beboet. Zangers van buiten Olen kregen zelfs een boete van 6 gulden. Historische bronnen over het bedelzingen uit de k.ERF regio zijn overgeleverd, al zijn deze eerder schaars. Zo verhaalt het Nieuwsblad van Geel in 1856 over de Driekoningenvieringen die juist dat jaar ernstig verstoord werden omdat een groep toneelspelers de slag van Sebastopol (een belangrijk keerpunt tijdens de Krimoorlog) ensceneerde op het marktplein.

In de 19de eeuw zorgden de pioniers van de volkskunde voor de eerste systematische notaties van volksliederen, alsook kerst-, Nieuwjaars- en Driekoningenliederen. Vooraanstaande etnomusicologen zoals Jan Frans Willems, Jan Bols, Edmond de Coussemaker, Lambrecht Lambrechts, Theofiel Peeters en Florimond Van Duyse brachten het gezongen erfgoed samen in

² J. Lauwerys, "Olen in oorlogstijd", in: *Jaarboek 3 van de Vrijheid en het Land van Geel*, Geel, 1964: 127.

verscheidene uitgaves met klinkende titels zoals *Oude Vlaemse Lieder* of *De Vlaemse Zanger*. Niet zelden had de inventariseringsopdracht van deze heren een verborgen agenda: het promoten van alle Vlaamse aangelegenheden, soms ten koste van de tradities zelf. Als bijvoorbeeld beweerd wordt dat een lokale bedelzangtraditie al *eenwenlang* voorgezet wordt door de bevolking mag dit gerust met een korrel zout genomen worden. Desalniettemin zorgde deze publicaties voor de eerste systematische notering van vele volkse liederen. Vaak werden ze voorzien van enkele zinnen commentaar die zorgde voor een situatieschets.

In de jaren 1930 van de vorige eeuw startte ook de eerste audio-opnames van de Vlaamse volksliederen. Radio-omroeper en mediafiguur Pol Heyns trok tussen 1935 en 1939 door Vlaanderen om op verschillende locaties veldwerk te verrichten. Heyns, zelf afkomstig uit Herentals, legde vooral zijn accent op het volkslied in de Kempen. Ook tijdens de kerstperiode ging hij op zoek naar de zingende groepjes. Pol Heyns omschrijft het als volgt:

*Rond Nieuwjaar zijn wij er telken jaren op uitgetrokken om het nieuwjaarszingen en de Sterrezangers met de micro op beeterdaad te betrappen.*³

Pol Heyns onderhield tijdens zijn leven goede contacten met prominente wetenschappers. Zo was hij bevriend met K.C. Peeters, de vader van de moderne Vlaamse volkskunde. Met Pol Heyns begon ook de inventarisatie van volksliederen op audiobestanden. Een andere belangrijke speler binnen dit verhaal is ongetwijfeld dr. Lucy Gelber. Zij maakte tussen 1937 en 1988 meer dan 9.900 veldopnames van volksliederen. De kerst-, nieuwjaars- en driekoningenliederen worden rijk vertegenwoordigd in haar collectie, ook voor de k.ERF regio.

Binnen de k.ERF regio zijn er 2 opmerkelijke fenomenen die speciale aandacht verdienen: De Driekoningenstoeten van Geel-Berkven en van Mol-centrum. Vanaf 1 januari 1936 engageerde het Katholiek Vlaams Studentengild en de Berkvenbond zich om een thematische optocht rond Driekoningen te organiseren. Een stoet met meer dan 50 figuranten trok in de voormiddag en namiddag uit door de straten van Geel. De optocht had meteen succes, ze waren immers goed voorbereid. Naar aanloop van het evenement hadden ze strooibriefjes verspreid waar ze bevolking in opriepen om gul te doneren. Het “broederlijk delen” aspect staat centraal, zowel geld, eten en kledij werd ingezameld. De volgende jaren (tot 1940) trekt te stoet trouw uit op 31 december, deze maal met gebruik van verkleedkleden en muzikale begeleiding. Ook het religieuze aspect werd zeker niet verwaarloosd. De stoet verhaalt mattheus 1-12 en probeert dit historisch en religieus te kaderen.

³ Wim Bosmans, *Pol Heyns en het volkslied*, Leuven, 2007: 32.

Tijdens de oorlogsjaren trekt de stoet niet uit. Pas in 1951 gaat de optocht weer door, deze keer op 6 januari. Voor vijf jaren trekken de Driekoningen weer door Geel. Dan blijft het stil tot 1979 wanneer een driekoningenfeest voor de jeugd wordt georganiseerd door de Berkvenbond. Ten slotte zal er in 1984 een driekoningenspel doorgaan, het laatste evenement dat door hen gecreëerd werd.

De Driekoningenstoet in Mol-centrum trok voor de eerste keer uit in 1937. Die werd georganiseerd door de Molse studentenbond en vanaf de jaren vijftig werden zij geholpen door de scouts. Zij gingen rond voor de Molse missionarissen in Brazilië en Congo. De omvangrijke stoet ging volledig verkleed door het centrum. Mogelijk werden dezelfde kostuums gebruikt die ook terug te zien waren bij de Heilige Doornprocessie. De Driekoningenstoet in Mol bloedde uiteindelijk ook dood. Rond 1970 trok de laatste optocht uit.

Beide Driekoningenoptochten passen in de grote caritasgedachte die zijn oorsprong vond in het interbellum. Het Driekoningenfeest werd gezien als het uitgelezen moment om de minderbedeelden een duw in de rug te geven. In heel Vlaanderen ontstaan op dat moment acties en evenementen voor armoedebestrijding. De caritasgedachte is zelfs terug te vinden in de kinder- en jeugdliteratuur uit het begin van de 20ste eeuw. Een goed voorbeeld is het boekje *Pirre* van Leo Op de Beeck uit 1933. In dit verhaal trekken Pirre, Fille en Toontje Giele verkleed als drie koningen door de straten van Oud-Turnhout. Na hun succesvolle zangtocht ontmoeten zij Polleke Verhoeven, de zoon van een arme weduwe:

Polleke vertelde hoe hij ook was gaan zingen, heelemaal op z'en eentje. maar hij had bitter weinig gekregen. 't Was omdat hij geen ster had, en geen schoone liedjes kende, zei Polleke, en hij durfde niet overal binnengaan.⁴

Pirre en zijn vrienden kregen zo'n medelijden met zijn droeve verhaal dat ze hem hun wafels en geld gaven. Het verhaal van Pirre is zeker geen unicum in de literatuur van deze periode. Vele (kinderboeken)schrijvers nemen deze gedachte van liefdadigheid over. Driekoningen profileerde zich zo eens te meer als het feest van de christelijke naasteliefde, het moment waarop werd stilgestaan bij degene die het minder goed hadden in de maatschappij. Dit idee vindt vandaag de dag nog zijn weerklink. Vele sterzingers gaan nog rond om te zingen voor het goede doel.

Na de Tweede Wereldoorlog bleef het Driekoningen zingen aanwezig in het Kempens straatbeeld. Zo bleef een filmpje bewaard uit Balen-centrum waar de lokale kinderen op Driekoningen er op uittrekken. Het bedelconcept is doorheen de jaren weinig veranderd: de

⁴ Leo Op de Beeck, *Pirre*, Leuven, 1933: 26.

zangertjes trekken verkleed met tafellakens, keukendoeken en mantels rond in klein groepjes. Ze dragen zelfgemaakte kronen en een ster (die soms kan draaien). Sommige hebben een geschminkte baard of snor. De meeste onder hen dragen een blikken potje met zich mee waar de toeschouwers geld in kunnen stoppen. Tegenwoordig krijgen ze hoofdzakelijk snoep, koeken of een zakje chips. Groepen of verenigen die vandaag rondgaan, vragen meestal om geld. Volwassen zangers worden vaak op een borrel getrakteerd.

2. Driekoningen vandaag

Binnen de k.ERF regio is het Driekoningen zingen de meest beoefende bedelzangtraditie. In tegenstelling tot vroeger gebeurt het zingen meestal in groeps- of verenigingsverband. Zo wordt het Driekoningen zingen nog voornamelijk uitgevoerd door jeugdbewegingen, sportverenigingen, harmonieën en zangkoren die beroep doen op deze zangtraditie om hun clubkas te spijzen. In enkele gevallen gaat veel zorg en aandacht uit naar deze bedelzangtraditie en wordt niet alleen het alom bekende *“Driekoningen, geef mij een nieuwe hoed”* gezongen. Zo trekt het koor van Ten Aard nog jaarlijks rond op de huifkar, zingt de VVV in Retie in prachtige gewaden en met veel grandeur en zong de Centrumharmonie van Geel dit jaar voor een nieuw dak. Jaarlijks wordt in Dessel ook gezongen voor ontwikkelingshulp in Burkina Faso. Af en toe trekken individuele groepjes kinderen rond in hun buurt, los van een vereniging of groep, al is dit de laatste jaren sterk achteruit gegaan.

Lokale instanties uit de 7 gemeentes proberen er voor te zorgen dat Driekoningen niet volledig verdwijnt. Zo proberen enkele scholen uit de regio actief deel te nemen aan deze traditie door Driekoningen op te nemen in hun lessenpakket (bijvoorbeeld De Meikever in Dessel of De Toren in Mol-Achterbos).

In Retie wordt het Driekoningen zingen gestimuleerd door het gemeentebestuur. Hier wordt er wel niet gezongen op 6 januari maar op 5 januari. Zij voorzien naast voldoende promotie en een fotowedstrijd op de dag zelf ingrediëntenpakketten voor de buurtcomités om wafels of pannenkoeken te bakken. Leden van het gemeentebestuur trekken verkleed rond in het centrum.

3. Lieder

Tegenwoordig is Driekoningen een volwaardige bedelzangtraditie geworden. De verkleede kinderen trekken van deur tot deur en zingen hierbij meestal hetzelfde standaardliedje:

*Driekoningen, Driekoningen,
geef mij 'ne nieuwen hoed;
M'nen ouwen is verslete,
ons moeder mag 't nie weten.
Onze vaoder heget gèld
op de rooster neergeteld.*

Dit is zeker niet het enige lied dat gezongen wordt. Koren, harmonies en fanfares zorgen er meestal voor dat hun zangrepertoire gepersonaliseerd is. Dit doen ze door oude en recente Driekoningenliederen aan te passen. Een ander gekend lied dat vaak terugkeert is “A la Berline Posteljon”, hieronder de gekuiste versie van Herman van Veen:

*Wij komen van Oosten, wij komen van ver
A la berline postiljon
Wij zijn er drie koningen met éne ster
A la berline postiljon*

*Van cher ami, tot in de knie
Wij zijn drie koningskinderen
Sa, pater trok naar Vendelo, van cher ami*

*Gij sterre, gij moet er zo stille niet staan
A la berline postiljon
Gij moet er met ons naar Bethlehem gaan
A la berline postiljon*

*Van cher ami, tot in de knie
Wij zijn drie koningskinderen
Sa, pater trok naar Vendelo, van cher ami*

Net zoals bij alle andere bedelzangliederen worden rijmschema's, zinsconstructies en melodieën vaak hergebruikt. Dit draagt bij tot de spontaniteit en vluchtigheid van dit immaterieel erfgoed. Zo zou de kern van voorgaand lied teruggaan op een religieus geïnspireerd wiegenlied dat

werd neergetekend in 1577 te Leuven. Wat een Driekoningenlied juist tot een Driekoningenlied maakt, is niet altijd even duidelijk. Sommige elementen zoals de vermelding van een ster, het Oosten, Bethlehem, Jeruzalem, Herodes, Maria Magdalena, Herders, kinneke Jezus, goud, mirre, wierrook en natuurlijk drie koningen plaatsen deze liederen in de juiste context. Al is het zeker niet zo dat in elk Driekoningenlied één of meerdere van deze elementen aanwezig zijn. Net zoals bij Nieuwjaarse Zoete kan het Driekoningen zingen geplaatst worden binnen die context van 12 dagen winterfeest. De gezongen liederen moesten niet per se vastklampen aan de Driekoningenthematiek.

3. Driekoningen vandaag over heel de wereld

Nederland

Het Driekoningen zingen in Nederland vinden wij vooral terug in de provincie Noord-Brabant. Historisch gezien heeft dit te maken met het feit dat het zuiden van het land meer aanleunt bij de katholieke tradities uit Vlaanderen dan het protestantse Noorden. Doorheen de jaren is het Driekoningen zingen uit de protestantse gebieden geleidelijk aan verdwenen. In de omgeving van Eindhoven en Tilburg wordt nog het meeste gezongen. Kinderen lopen daar net zoals bij ons volledig verkleed als koning rond maar dragen altijd een lantaarn met zich mee. Dit gebruik is bij ons terug te zien in de lantaarnstoeten of in sommige streken van Vlaanderen op 11 november met Sint-Maarten. De laatste jaren is het Driekoningen zingen in Nederland sterk teruggefallen. Verschillende organisaties vinden dit jammer en werken momenteel samen om het zingen terug te stimuleren. In oktober 2014 organiseerde de gemeente Tilburg, de werkgroep rond Driekoningen, het Vie, LECA en de erfgoedcel k.ERF een studiedag over de borging van dit uitzonderlijk immaterieel erfgoed.

Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland

In de Duitstalige landen is het Driekoningen zingen sterk verbonden met de katholieke caritasgedachte. Jaarlijks organiseert Kindermissionswerk “Die Sternsinger” een heuse inzamelactie waarbij gezongen wordt voor de derde wereld. Al sinds 1959 keert dit evenement terug en “Die Sternsinger” kent in Duitsland veel bijval. Zo mag een groep kinderen altijd gaan zingen in de Bundeskanzleramt voor de bondskanselier. Het bijeengezongen geld gaat integraal naar meer dan 2000 projecten voor kinderen in nood.

In de bergachtige streken van Beieren, Oostenrijk en Zwitserland is het nog de gewoonte dat kinderen van deur tot deur trekken om te zingen zoals bij ons. Hierbij krijgen ze ook snoep of geld. Het sterzingen is ook nog populair in de dorpsgemeenschappen van Polen en de Baltische staten.

Italië, Spanje, Portugal en hun voormalige kolonies

In het Zuiden en buiten Europa kennen de Driekoningenvieringen aparte gebruiken en gewoontes. In Spanje en Portugal (*Día de los Tres Reyes* in het Spaans) komt niet Sinterklaas maar de drie koningen geschenken brengen voor de kinderen. Zij zijn gepromoveerd tot geefheiligen en zijn, net zoals de Sint bij ons, bijzonder populair. Vele grote steden organiseren jaarlijks stoeten voor de koningen. Italië heeft een unieke geschenkheilige: Befana. Deze typische figuur uit de Italiaanse folklore is een goedaardige heks. La Befana brengt tijdens de nacht van 5 op 6 januari snoep en cadeautjes voor de brave kinderen en houtskool voor de stoute.

De Spanjaarden en Portugezen hebben hun gewoontes geëxporteerd over heel de wereld tijdens de kolonisatie. In bijna alle katholieke landen leeft de traditie rond Driekoningen zeer sterk. Meestal adapteert men hier de Spaanse vieringen waar de koningen cadeautjes brengen. Soms brengt dit gekke gebruiken met zich mee. Zo zetten de kinderen van Puerto Rico bijvoorbeeld een bakje gras onder hun bed voor de kamelen van de koningen.

Bronnen:

- Boone, A., “Het sterrelied”, *Volkskunde, driemaandelijks tijdschrift voor de studie van het volksleven*, 3/4 (1976):161-202.
- Bosmans, W., “Het bedelzingen rond de jaarwisseling ten oosten van Brussel”, *Volkskunde, driemaandelijks tijdschrift voor de studie van het volksleven*, 1 (1975): 1-38.
- Bosmans, W., *Pol Heyns en het volkslied*, Leuven, 2007.
- Braekman, W.L., “Driekoningenavond: koningsbrieven, liederen en gedichten”, *Volkskunde, driemaandelijks tijdschrift voor de studie van het volksleven*, 98 (1997): 1-40.
- Callewaert, D., “Goud, wierook en mirre”, *Volkskunde driemaandelijks tijdschrift voor de studie van het volksleven*, 4 (2007): 371-381.
- Celis, G., *Volkskundige kalender van het Vlaamsche land*, Gent, 1924.
- Ceustermans, F., *Het dialect van de regio Tessenderlo en Laakdal*, 2, Laakdal, 2012.
- Delcart, A., *Winterfeesten en gebak. Mythe, folklore en tradities*, Antwerpen, 2007.
- De Vuyst, J., *Het Sterrelied in het gebied van Dender en Schelde*, Gent, 1967.
- Dijck, M.F., Van, “Het Werchters driekoningenspel in het licht van de evolutie van de volkskunde”, *Volkskunde, driemaandelijks tijdschrift voor de studie van het volksleven*, 3 (2003): 321-347.
- Franken, H., *Lieder en dans uit de Kempen*, Hapert, 1978.
- Geert, A., “Onderzoek naar de frequentie van de kinderbedelliedjes rond Kerstmis, Nieuwjaar en Driekoningen te Grobbendonk”, *Taxandria, tijdschrift van de Koninklijke geschied- en Oudheidkundige kring van de Antwerpse Kempen*, 1/4 (1968): 11-133.
- Geerts, H., *Stoeten en optochten in Mol, een volkskundige bijdrage*, ongepubliceerde masterproef, Leuven, 2001.
- Goossens, Korneel, ‘*Al in dit soete Nieuwe-jaer*’, *het leven van het niennjaarslied*, Antwerpen, 1941.
- Koyen, A., *Geloofsbeleving in de streek van Geel in de 19de en de 20ste eeuw*, Geel, s.d.
- Kruizinga, J.H., *Levende folklore in Nederland en Vlaanderen*, Assen, s.d..
- Lauvrijs, B., *Een jaar vol feesten. Oosprong, geschiedenis en gebruiken van de belangrijkste jaarfeesten*, Antwerpen, 2004.
- Lauwerys, J., “Olen in oorlogstijd”, in: *Jaarboek 3 van de Vrijheid en het Land van Geel*, Geel, 1964.

- Peeters, K.C., *Eigen Aard, grepen uit de Vlaamse Folklore*, Antwerpen, 1946.
- Peeters, K.C., *Het volksche Kerstlied in Vlaanderen*, Antwerpen, 1942.
- Peeters, T., *Oudkempische volksliederen en dansen*, s.l., 1952.
- Op de Beeck, L., *Pirre*, Leuven, 1933.
- Raeymaekers, W., “Drie koningen, drie koningen, geef mij een nieuwe hoed”, *Zeven Netten*, 4 (s.d.): 18-20.
- Spapens, P., *Driekoningen zingen*, Tilburg, 2011.
- Stinissen, J., *Oude vlaamse kinderfeesten en volksvermaken*, Antwerpen, s.d.
- Ter Laan, K., *Folklore en volkswijsbeden in Nederland en Vlaanderen*, 2005.
- Van Doren, Lode, *Kinder-Volksliedjes uit de Vlaamse Gewesten*, Brussel, 1964.
- Van Meensel, J., *Berkeven*, Geel, s.d.
- Van Tichelen, H., *Van Nieuwjaar tot oudejaarsavond*, Tielt, 1972.
- Van Wagenber-ter Hoeven, A., *Het Driekoningenfeest, de uitbeelding van een populair thema in de beeldende kunst van de zeventiende eeuw*, Leiden, 1997.
- Ver Elst, A., *Folkloristische tijdspiegel voor België*, Brussel, 1974